

نصر الله صالحی

اروپایی عثمانی برمی گشت. دولتمردان عثمانی تصمیم داشتند تا برای جبران شکست از اتریش و از دست دادن سرزمینهایی در اروپا، بخشهایی از قلمرو ایران را به اشغال خود در آورند.^۵ دولت عثمانی برای به دست آوردن درک درست از اوضاع ایران، نیاز به فرستادن سفیری زبده و کارکشته داشت. به این منظور، دری احمد افندی را که مردی هوشمند، شاعری نکته‌سنج و ادیب و فارسی‌دان و آگاه به مسائل اداری و مالی بود با مراعات تشریفات معمول آن زمان منصب دفتردار شق ثانی داده و به مأموریت ایران گسیل داشت.^۶ صدراعظم وقت عثمانی، داماد ابراهیم پاشای نوشهرلی، پیش از حرکت دری احمد افندی به سوی ایران، در خفا به او آموخت تا در اوضاع ایران به دقت غور و تأمل کند.^۷ دری با چنین مأموریتی همراه بانامه‌هایی برای شاه سلطان حسین و اعتمادالدوله او در اواخر شوال ۱۱۳۲ از استانبول خارج شد و از راه بغداد در ۱۰ محرم ۱۱۳۳ به مرز ایران، و در ۱۰ ربیع‌الاول در تهران به حضور شاه رسید و بالاخره در ۱۰ جمادی‌الثانی تهران را به قصد استانبول ترک نمود و در ۱۵ صفر ۱۱۳۴ با ورود به پایتخت عثمانی، به مسافرت پانزده‌ماهه خود پایان بخشید.^۸ او بعد از بازگشت به استانبول، حاصل سفر خود را به صورت سفارتنامه تنظیم کرده و به سلطان احمد سوم (حک: ۱۱۱۵-۱۱۴۳ق) و صدراعظم داماد ابراهیم پاشا نوشهرلی تقدیم کرد. در ازاء خدمتی که در

۵. همان، ص ۵۱-۵۲؛ EIr. Vol. 7. P. 598.

۶. ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۵۲؛ TDVIA. Vol. 10, p. 35.

۷. Ibid.

۸. ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۵۲.

در این شماره به یکی دیگر از نویسندگان عثمانی به نام احمد دری افندی می‌پردازیم. وی در وان زاده شد و در استانبول در گذشت (۱۱۳۵ق/۱۷۲۲م) فرزند ابوبکر وهبی افندی بود. او با لقب یک چشم، کور و تخلص‌های وافی و دری شناخته می‌شود.^۱ در برخی مدارس زادگاهش، وان، تحصیل کرد و در حضور برخی وزرا به خدمت پرداخت و خود را شناساند. سپس به همراه خانواده‌اش راهی استانبول شد و در دایره دیوان همایون مشغول به کار شد. با گذشت زمان، ارتقاء مقام یافت و به مناصب مختلف گمارده شد. از جمله در رجب ۱۱۲۵، دفتردار (محاسبه‌چی) آناتولی شد و در ۲۷ محرم ۱۱۲۷ به مقام کاتبی سپاهیان رسید؛ سپس دفتردار خراج گردید.^۲

در پی تحمیل پیمان پاساروفچه به دولت عثمانی در ۱۱۳۰/۱۷۱۸، اتریشی‌ها عثمانیان را وادار کردند^۳ تا برای آگاه کردن دولت ایران از مفاد آن پیمان- مبنی بر پذیرش آزادی تجارت اتریش با ایران از طریق خاک عثمانی- سفیری به دربار ایران بفرستند.^۴ از طرف دیگر، خود دولت عثمانی نیز تمایل داشت تا با اعزام سفیری به ایران از اوضاع داخلی این کشور آگاهی قابل اعتمادی کسب کند. این امر تا حد زیادی به شکست عثمانی از اتریش و از دست دادن بخشهایی از قلمرو

۱. TDVIA. Vol. 10, p. 34.

۲. Ibid. p. 35. TA. Vol. 14, p. 217.

۳. به موجب ماده ۱۹ این پیمان، دولت عثمانی مجبور به پذیرش آزادی تجارت ایران با اتریش از خاک عثمانی شد. اتریشی‌ها که علاقمند به تجارت با ایران بودند، به دلیل دشمنی با روسیه نمی‌خواستند کالاهای ایرانی از راه بندر حاجی طرخان به اروپا برود. از این رو، ماده مزبور را در پیمان پاساروفچه گنجانند.

۴. ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۵۰-۵۱.

روزگار فروپاشی صفویان.^۳

سفارتنامه‌ی دری افندی از همان آغاز، هم در خود عثمانی، و هم در میان اروپاییانی که کنجکاوای فراوانی درباره‌ی وضع ایران و عثمانی و روابط این دو کشور داشتند، مورد اعتنای شایان قرار گرفت. اینک نسخه‌های خطی متعددی از آن در کتابخانه‌های ترکیه موجود است. متن سفارتنامه نخست در ضمن تاریخ راشد (چاپ اول ۱۱۵۳ق) و جداگانه به صورت سنگی در پاریس (۱۸۲۰م/۱۲۳۷ق) و ترجمه‌ی فرانسوی آن به ضمیمه‌ی سفرنامه‌ی پتی دو لاکروا^۴ در پاریس (۱۸۱۰م/۱۲۲۵ق) منتشر شد.^۵ ترجمه‌ی متن کامل سفارتنامه به فارسی از سوی محمدامین ریاحی منتشر شده است.^۶ این اثر را تادئوش کروسینسکی به لاتین ترجمه کرده و خلاصه‌ی آن را ابراهیم متفرقه با عنوان تاریخ سیاح به ترکی برگردانده که در ۱۲۷۷ق در استانبول منتشر شده است. این ترجمه را عبدالرزاق ذنبلی با عنوان بصیرت‌نامه به فارسی ترجمه کرده که در ۱۳۶۹ش در تهران به چاپ رسیده است.^۷ در سال‌های اخیر یکی از دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه افیون به راهنمایی مصطفی ارآوجی سفارتنامه‌ی دری افندی را با استفاده از هفت نسخه‌ی خطی تصحیح کرده است.^۸ وی بعد از هفتاد صفحه مقدمه، متن آوانگاری لاتین (ص ۷۱-۱۰۴) و سپس تصویر متن نسخه‌ی خطی (ص ۱۰۵-۱۳۷)، تصویر متن فرامین ارسالی به حکام ایلات سرحدی درباره‌ی سفارت دری افندی (ص ۱۳۸-۱۴۰) را آورده است.^۹

محمدمنیر آق‌تپه در زمره‌ی نخستین مورخان معاصر ترکیه بود که به اهمیت سفارتنامه‌ی دری افندی پی برد. وی طی مقاله‌ی مبسوطی که در شش شماره‌ی مجله‌ی اسنادی تاریخ ترک منتشر شد به تفصیل به تجزیه و تحلیل سفارتنامه‌ی دری افندی پرداخت.^{۱۰} در ایران نخستین بار محمدامین ریاحی به ترجمه و معرفی آن پرداخت. سید جواد طباطبایی نیز در یکی از آثار خود از اهمیت ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۶۳.

4. Petis de la Croix

۵. ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۶۴، باینگر، ص ۳۵۵، اونات، ص ۶۱، TA. Vol. 14, p.217.

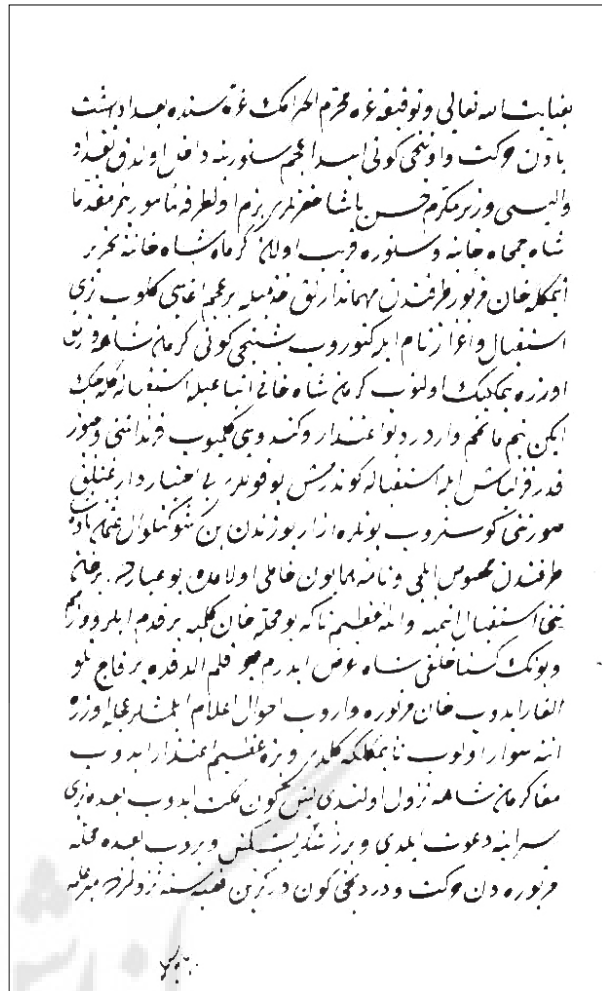
۶. ریاحی، سفارتنامه‌ها، ص ۶۷-۹۸.

7. Elr. vol. 7. p. 598.

8. Ayhan Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran sefaretnamesi*, M. A. thesis of history, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

۹. متن pdf این پایان‌نامه در اینترنت قابل دسترسی است.

۱۰. مشخصات مقاله در منابع آمده است.

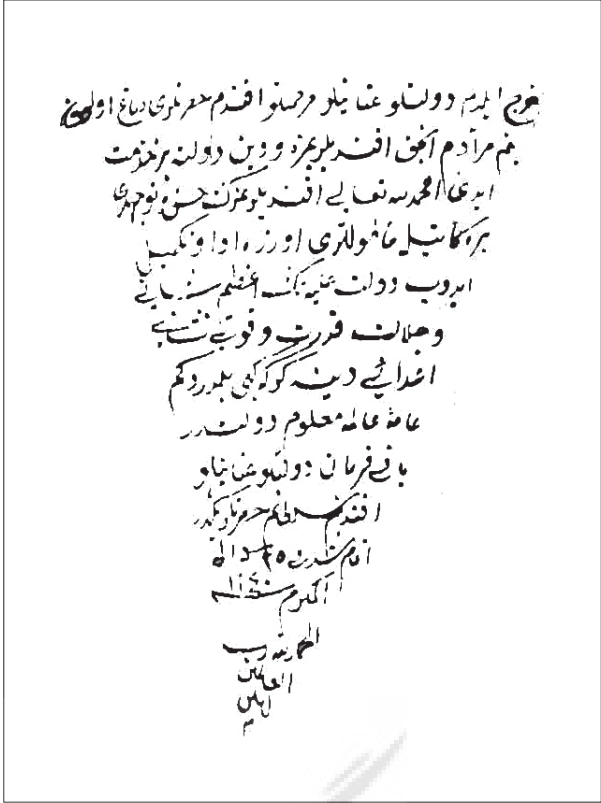
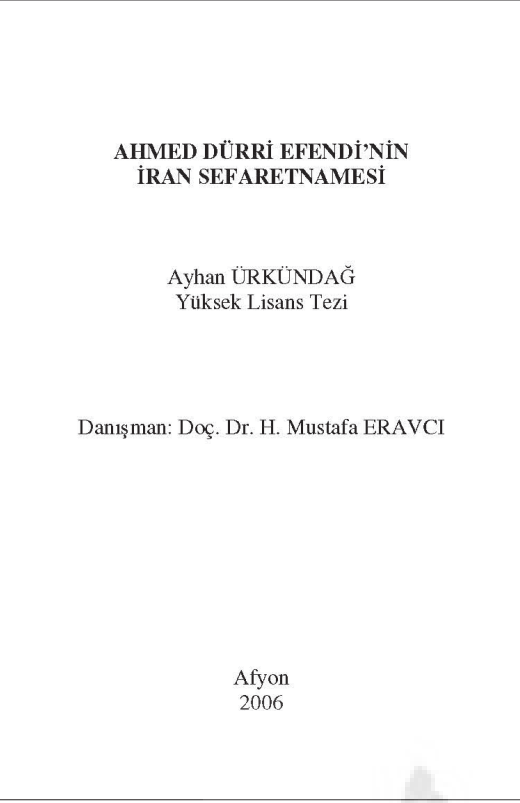
این مأموریت انجام داد، به مقام سردفترداری (باش محاسبه‌جی) منصوب شد و یک سال بعد در ۲ ربیع‌الاول ۱۱۳۵ درگذشت.

۳۳. سفارتنامه‌ی دری افندی. مهم‌ترین و ارزشمندترین

اثر باقی مانده از دری احمد افندی سفارتنامه‌ی اوست. این اثر نخستین سفارتنامه‌ی فرستاده‌ی عثمانی به ایران است.^۱ دری افندی در سفارتنامه‌ی خود تصویری دقیق از اوضاع و احوال ایران ارائه کرده و به درستی سقوط و اضمحلال دولت صفویه را پیش‌بینی کرده است. او عامل انحطاط ایران را قحط‌الرجال دانسته^۲ که در جای خود نکته‌ی پراهمیتی است. سفارتنامه‌ی دری افندی جدای از آگاهی‌های مربوط به روابط سیاسی دو کشور، از نظر تاریخ ایران سال‌های پایانی حاکمیت صفوی نیز دارای اهمیت خاصی است. این اثر آئینه‌ای است از ایران و دربار آن در

1. Unat, p. 60.

۲. احمددری افندی، سفارت [نامه] دری افندی به جانب ایران، چاپ عکسی از نسخه‌ی خطی کتابخانه‌ی طویق‌قاپی سرای استانبول، ش ۱۴۳۲، گ ۱۵ ر. (چاپ عکسی در انتهای پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد آیهان اورکونداغ).

استانبول، ۱۳۰۶-۱۳۱۶ ش.
صالحی، نصرالله، «دری افندی»، دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۷،
ص ۶۳۲-۶۳۳.
طباطبایی، سیدجواد، تأملی درباره ایران: دیباچه‌ای بر نظریه
انحطاط ایران، تهران، نگاه معاصر، ۱۳۸۰.
Aktepe, M. Münir, *Dürri Ahmet Efendinin İran Sefareti, Encyclopaedia Iranica*, (EIr) Vol. VII.
_____, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1-6.
Sayılar. Ekim 1967-Mart 1968.
Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çe-
viren: Coşkun Üçok, Ankara, 1992.
Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaratnameleri*,
Tamamlayıp yayımlayan: Bekir Sitki Baykal, Ankara,
1992.
İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, Ankara, vol.4,
pt. 1, 1995, pt.2, 2003.
Kandemir, *Sultan Ahmet'in sefiri Dürri Efendi Tahran-
dan'da nasıl Kabul edildi?* Resimli Tarih Mecmuası, 7.
c. 84. Sayı, Aralık 1956.
Türk Ansiklopedisi, (TA), Ankara, 1966, Vol. XIV.
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVIA), Vol.
X.

این اثر در شناخت سال‌های پایانی صفویان سخن گفته است.^۱
۳۴. دیوان شعر. در برخی منابع دری افندی شخصی
بسیار نکته سنج و مسلط به زبان فارسی و نویسنده‌ای توانمند
معرفی شده است.^۲ او زون چارشلی وی را از شعرای درجه دو
در نیمه نخست قرن دوازدهم دانسته است.^۳ از دری افندی
علاوه بر سفارتنامه، دیوان شعری به فارسی و ترکی در قالب‌های
قطعه، قصیده و نیز لغزهایی باقی مانده است. این دیوان مشتمل
بر ۳۵۰۰ بیت است. یگانه نسخه خطی آن به شماره ۳۴۰۹/۱
در بخش اسعد افندی کتابخانه سلیمانیه نگهداری می‌شود.^۴

منابع

بروسه‌لی محمد طاهر، عثمانلی مؤلفلری، استانبول، ۱۳۴۲ق.
ثریا، محمد، *سجل عثمانی یا تذکره مشاهیر عثمانیه*، استانبول،
۱۳۱۵/۱۳۰۸.
ریاحی، محمدامین، *سفارتنامه‌های ایران* (گزارش‌های مسافرت
و مأموریت سفیران عثمانی در ایران)، توس، تهران، ۱۳۶۸ ش.
سامی، شمس‌الدین بن خالد، *قاموس الاعلام*، چاپ مهران،
۱. طباطبایی، تأملی درباره ایران، ص ۴۳.
۲. سامی، همان.
TDVIA, ibid.
3. Uzunçarşılı, vol. 4, pt1, 541-542.
4. TDVIA, ibid.